

II

STUDIJE I ČLANCI

Aleksandar Ostojić

SIMULAKRUM I KRITIKA: DELEZOVO TUMAČENJE PLATON(IZM)A

SAŽETAK

Delezovo razumevanje kritike, koje je izneo u delu *Niče i filozofija* predstavlja sistemski metod koji će Delez koristiti u svojim kasnijim delima. Zastupajući ovu tezu, rad analizira problem simulakruma, koji Delez uočava kod Platona, pokazujući na koji način je Delezovo razumevanje kritike prisutno u njegovom sagledavanju platon(izm)a. Premda se Delezov kritički metod unutar ovog rada u najvećoj meri posmatra i ispituje kroz njegovo razumevanje Platona i simulakruma, rad takođe nagoveštava mogućnost šireg razumevanje uloge kritike kod Deleza: može li se kritika razumeti kao konstantan metodski pristup kojem Delez pribegava? Takva pozicija otvara prostor unutar kog se čitava *Razlika i ponavljanje* može razumeti kao veliki kritički projekat, na šta Delez delimično i sam upućuje.

KLJUČNE REČI

kritika, metod, Delez, simulakrum, Platon, razlika

Premda je više puta pokazano drugačije, opšte mesto česte kritike upućene autorima koji se svrstavaju u postmoderniste i dalje zagovara njihovu nedoslednost, nekonzistentnost, nepostojanje adekvatnog metoda u njihovim delima, koji bi omogućio da se stvari ispituju na „legitiman“ način. Kao da variranje stila, igranje sa značenjem reči i menjanje perspektive nužno podrazumeva izostanak metode. Kao i u slučaju ostalih stereotipnih tvrdnji i ova je površna, a samim tim i netačna, naročito kada je reč o Žilu Delezu.

Široki opus Delezove filozofske produkcije daje nam uvid u povezanost ideja iznetih u različitim delima, ideja koje Delez ispituje pristupajući im uvek *kritički*. Kritika je tu kako bi se izbeglo nesvesno preuzimanje postojećih, vladajućih „slika mišljenja“. Unutar tog procesa, koliko je važno izbeći nekritičko preuzimanje vladajuće slike mišljenja, toliko je važno ne preuzeti ni načine na koji se sama kritika pojmla i sprovodila. Delez će svoje razumevanje kritike formirati u jednom od svojih prvih dela *Niče i filozofija*, upravo kroz razgovor sa Ničeovom filozofijom (Delez 1999).

Aleksandar Ostojić, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu.

Asistent, Ekonomski fakultet u Subotici, Univerzitet u Novom Sadu: ostojic.alexandar@gmail.com

Ovaj članak je realizovan uz podršku Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije prema Ugovoru o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada.

Oslanjajući se na Delezovo čitanje Ničea, rad nastoji da prikaže Delezovo razumevanje kritike, te da pokaže kako iz takvog čitanja sledi Delezov poduhvat „oslobađanja mišljenja“. Misao se oslobađa tako što će se prepoznati i ukloniti predstave istog, upravo služeći se kritikom. Dakle mišljenje treba da se oslobodi od predstavnosti, a u meri u kojoj je kritika način da se predstava prepozna, a onda i ukloni kako bi se mišljenje oslobodilo, ona je ništa drugo do metod. Nadalje, rad će preispitati u dijalogu sa drugim autorima, u kojoj meri se takva *kritika* može shvatiti kao metod, te koji su koraci koji tu metodu sačinjavaju. Premda se ispitivanju načina na koji se takva kritika, to jest metoda, sprovodi, može pristupiti iz različitih pozicija, autorov gest jeste da ispitivanje usmeri prvenstveno na Delezovo tumačenje Platona i problema simulakruma. Takva odluka nipošto nije nasumična, tim pre ako u vidu imamo provokativnu ulogu koju simulakrum ima, ne samo u preokretanju platonizma, već u razumevanju ranijeg Delezovog filozofskog rada u koji spadaju *Logika smisla* i *Razlika i ponavljanje*, što ćemo u samom tekstu i pokazati. Ta provokativnost, za mnoge centralnog mesta Delezovog kritičkog poduhvata, proizilazi iz krajnje divergentnih, pa i dijametralno suprotnih tumačenja koje je ono izazvalo. Na primer Beistegi, kao i većina drugih autora, Delezovu kritiku videće kao razaranje platonizma, a simulakrum kao srž anti-platonizma (Beistegui 2012: 73). Sa druge strane ima i onih koji poput Smita u njoj vide „podmlađeni platonizam“ (Smith 2006: 105), ili svojevrsnu reafirmaciju pozitivnih aspekata platonizma (Altamirano 2015: 526). Stav koji će se u ovom radu zastupati, jeste da ove pozicije uopšte nisu nespojive. Rad tako za cilj ima da: 1. pokaže šta je kritika kod Deleza; 2. odgovori na pitanje zašto je problem simulakruma ključno mesto spram kojeg je treba razumeti; 3. objedini pomenuta gledišta pokazujući kako kritika ruši predstavnost platonizma istovremeno ga reafirmišući; 4. da pruži nagoveštaj, zašto se *Razlika i ponavljanje* u celini može čitati kao kritički projekat.

Određenje kritike

Prepoznati kritiku kao metod, ili kao osnovni manir Delezove filozofije ne predstavlja nikakvu novinu. Taj stav možemo pronaći i kod brojnih tumača Deleza, kao što su Henri Samers-Hol, Džejms Vilijams, ili čak Fuko. Veći zadatak predstavlja pozicionirati, odnosno specificirati tu kritiku – odrediti šta je to što je čini Delezovom, odgovoriti na pitanje: šta karakteriše Delezovu kritiku? U delu *Hegel, Delez i kritika reprezentacije*, Samers-Hol će već u prvom poglavlju analizirati Delezov odnos spram Kanta s obzirom na kritički pristup (Sommers-Hall 2012: 11). Postoje najmanje dva neophodna razloga za takav potez. Prvo, u nameri da se „kritički projekat“ učini

jedinstvenim, najintuitivnije je napraviti njegovu razliku spram jedne od najdominantnijih figura u istoriji filozofije kada je reč o kritici – Imanuela Kanta; drugo, odatle polazi i sam Delez, preuzimajući, u određenoj meri, od Kanta ideal onoga što bi svaka kritika trebalo da predstavlja: „Kant je prvi filozof koji je shvatio da kritika mora biti totalna i pozitivna ako je kritika: totalna jer ‘ništa ne sme da joj izmake’; pozitivna, afirmativna, jer ako ograniči moć saznanja, oslobodiće druge, do tada, zanemarene moći“ (Delez 1999: 106). Definicija ostavlja mnogo prostora za analizu, ali krenimo redom; odmah u nastavku Delez ističe da, premda je Kant prvi shvatio kakva kritika treba da bude, teško da je sam ispunio zahteve koje je pred sebe postavio. Jer, ukoliko kritika pretenduje da bude totalna, ona ne sme pre početka da uvažava prirodu kritikovanog. „Poniznim priznavanjem prava kritikovanog“ Kantova kritika postaje pomirljivom pre nego je i počela da se sprovodi, obrušavajući se samo na pretenzije kritikovanog, ali ne i na samu stvar, bilo da je u pitanju moral ili znanje (u Kantovom slučaju) (Delez 1999: 107). Tako Delez, uz pomoć Ničea, zapravo usmerava kritiku na samu stvar, odnosno posledično, uspeva da prepozna kada kritika to ne čini. Zadatak kritike je, dakle, kao kod Ničea, da ispostavi genezu, da pokaže zašto je neko mišljenje postalo dominantno i šta leži iza njega; ona ne sme da se zaustavi na razmatranju vladajuće predstave, već mora da ide dalje, do kraja, upravo kako bi obuhvatila sve.

Rekli smo na šta se totalno kod kritike odnosi, ali šta znači da kritika mora da bude pozitivna i afirmativna? Afirmacija je uslov da se moć saznanja ne ograniči, jer ograničavanje jedne moći (sposobnosti), oslobađa druge (Delez 2009: 251-254), a to u ovom slučaju neće učiniti kritiku delotvornom. Poenta je da se kritikom, nakon što je ispostavljena geneza i nakon što su uklonjene dominantne predstave – slike mišljenja, otvori prostor za drugačiju mogućnost *mišljenja*. Važno je da i dalje ostajemo u mišljenju, kritika mora da bude produktivna, a to znači uspeti misliti problem drugačije, odnosno misliti novi problem. Pozitivna i afirmativna kritika tako otvara mogućnost za ne-predstavnu dimenziju mišljenja, što po Delezu i treba da bude njen glavni zadatak: „u kritici ne treba opravdati, već drugačije osećati“ (Delez 2009: 113). Mišljenje se okreće protiv Razuma, kao instance koja potčinjava mišljenje. Cilj kritike kao metoda jeste da prevaziđe, da nadmaši, da otvori novi put mišljenja. Zadatak da se izgradi novo mišljenje, koje kritika stavlja pred sebe, možda je i njen najupečatljiviji momenat, u kojem napor da se proizvede drugačija slika mišljenja, zahteva novo mišljenje slike (Beišteg 2012: 77). Misao kojoj ćemo se vratiti kasnije.

Imajući u vidu rečeno, na ovom mestu je korisno razmotriti Vilijamsovo razumevanje kritike kao metode kod Deleza. Premda prepoznaje kritiku kao metod, on je u svom kritičkom uvodu, odnosno „vodiču“ kroz *Razliku*

i ponavljanje, svrstava tek kao deo jednog šireg, sveobuhvatnijeg postupka koji karakteriše Delezov pristup u celini, od koncipiranja dela, do izvođenja argumentacije (Williams 2003: 19). Ključni principi ovog postupka koji će nazvati „delezovska dijalektika“ Vilijams će razvrstati u četiri methodske tačke: 1. kritika, 2. uzajamna potraga za aktuelnim i virtuelnim uslovima, 3. potraga za kompletnošću uslova koji određuju razum (razumevanje – mišljenje)¹ i 4. bacanje kocaka, ili stvaralačka destrukcija zaborava, koja ide dalje od onoga što je već otkriveno ili izraženo (Williams 2003: 19). Ovde je uloga kritike unekoliko drugačije postavljena. Pored toga što kritikom predstave i iluzija identiteta postajemo otvoreni za misao ili izraz virtuelnosti, reći će Vilijams, kritika je tu da raščisti teren, kako bi druge metode mogle da deluju. Za ovo je neophodna stalna prisutnost kritike, zbog „jake tendencije misli da se vraća identitetu i predstavnosti.“ (Williams 2003: 19). Uvid u *Razliku i ponavljanje* potvrđuje iznete tvrdnje (o čemu će biti još govora kasnije), ali ne slažemo se da one iscrpljuju kritiku. Methodske tačke koje po Vilijamsu slede nakon kritike, te su stoga, navodno, odvojene od nje, kod Deleza su uveliko integrisane u kritiku. „Jedini način na koji napredujemo u učenju jeste kada intenzitete koji su zaključani u problemu razvijamo na sasvim nov način“ (Williams 2003: 20). Potraga za beskonačnošću virtuelnih intenziteta i njihovih odnosa unutar slučaja, koji i konstituišu aktuelno, kao i kompletnošću uslova koji određuju mišljenje, kod Deleza se nesumnjivo odvija u dva pravca, aktuelno – virtuelno i virtuelno – aktuelno, i stoga potraga jeste uzajamna. Međutim, premda Vilijams ističe vezu ove potrage sa kritikom, ovi methodski koraci ne dolaze „nakon“ kritike, već su oni uslov pod kojim se kritika sprovodi. Totalnost i pozitivnost kritike kod Deleza, kako smo pokazali, odnosi se upravo na drugu i treću tačku navedenog methodskog postupka. Ukoliko kritika nije prepoznala uslove koji proizvode problem, ona ostaje na površini, a takva kritika nije deo Delezovog kritičkog projekta.

Na ovom mestu nećemo ulaziti u detaljniju analizu četvrte tačke navedenog citata. Ničev motiv bacanja kocaka kao afirmisanja slučajnosti (Niče, 2014)², Delez koristi da bi izrazio mogućnost drugačijeg, ne-predstavnog mišljenja. Iako bi moglo da se diskutuje da stvaralački momenat kao stvaranja novog dolazi nakon kritike, ne treba prevideti da za Deleza kritika nije uspeła ukoliko ne otvori mogućnost drugačijeg mišljenja, odnosno stvaranja. Ona tada ili nije u potpunosti afirmativna i pozitivna, ili nije totalna, pa je upitno, a po nama i pogrešno odvojiti taj aspekt od nje.

1 Zagrada je dodatak autora.

2 Videti poglavlja „Pred izlazak sunca“ i „Sedam pečata“.

Ovo preispitivanje imalo je za nameru da nam u osnovnim crtama približi razumevanje kritike kao metode kod Deleza, te da pokaže da ona u sebi sadrži znatno više elemenata nego što se to na prvi pogled čini. Nakon što su iznete teorijske postavke metode, potrebno je videti i njenu primenu u samom tekstu/problemu, a ovako koncipirana kritika Deleza neminovno vodi do Platona i problema simulakruma.

Platon i simulakrum – primena kritike

Zanimljiva je opaska Beištegija, da ukoliko pogledamo knjige koje je Delez posvetio istoriji filozofije, nijedna za fokus nema antičku filozofiju, a da je, ipak, malo mislilaca u XX veku koji su iz antičke filozofije izvukli nešto više ili sistematičnije nego što je to uradio Delez (Beištegi 2012: 55). Ukoliko nam na pamet pada Hajdeger, to je dobro, jer nas angažuje da odmah u startu napravimo razliku koja je ključna za sagledavanje Delezovog razumevanja antičke filozofije. Naime, tamo gde Hajdeger u potrazi za pre-metafizičkim mišljenjem angažuje presokratovce nasuprot platonizmu, Delez ne pristaje da istoriju misli posmatra na isti način, odnosno ne želi da „metafiziku reprezentacije“ koja karakteriše platonizam, poistoveti sa metafizikom kao takvom. Mogućnost drugačijeg mišljenja „metafizike reprezentacije“ Delez neće tražiti izvan platonizma, već unutar njega. U skladu sa tim, Delez u određenoj meri preuzima zadatak Ničeove filozofije, uzdižući ga na zadatak moderne filozofije. „Zadatak moderne filozofije je definisan: preokret platonizma“ (Delez 2009: 106) reći će Delez u *Razlici i ponavljanju*, odmah međutim dodajući: „Da taj preokret zadržava mnoga svojstva platonizma nije samo neizbežno, već je i poželjno“ (Delez 2009: 106). Odgovori na pitanja šta je preokret platonizma kod Deleza, i zašto je neizbežno i poželjno da taj preokret ima odlike samog platonizma usko su povezani i proizilaze upravo iz analize kritičkog metoda, što ćemo ubrzo i videti.

Iako se pitanje preokreta platonizma postavlja na početku *Razlike i ponavljanja*, najavljujući poduhvat kritike predstave koji se prožima kroz čitavo delo, Delez će sažetiji odgovor na njega ponovo ponuditi u *Logici smisla* unutar poglavlja *Platon i simulakrum*: „Niče tako opisuje zadatak svoje filozofije, ili uopštenije, zadatak buduće filozofije. Čini se da se tom formulom želi izraziti ukinuće sveta biti i sveta pojava. No takav projekat ne bi bio svojstven Niče“ (Deleuze 2015: 228).

Ukoliko je reč samo o ukidanju razlike između predstave i stvari po sebi, Delez nam odmah skreće pažnju da je takav zahtev prisutan još pre Ničea, kod Hegela, pa čak i Kanta, zastupajući tezu da Niče pod rečenim zasigurno misli nešto novo. Razmatranje toga šta uopšte znači „preokret“ u preokretu

platonizma, zahteva da se pre toga definiše šta je u platonizmu to što treba da se preokrene. Međutim, da bismo se posvetili preokretu platonizma kod Deleza, potrebno je, makar kratko se osvrnuti, na značenje koje ta sintagma ima kod Ničea. U ranom nacrtu za „Rođenje tragedije“ Niče piše: „Moja filozofija kao izokrenuti platonizam: što je više udaljena od istinskog bića, to je čistija, lepša i bolja. Živeti u prividu [*Schein*], kao cilj“ (Nietzsche 1969: 207). Ovaj zadatak kasnije je usložen, i Niče će ga saopštiti u čuvenom odeljku knjige *Sumrak Idola*, pod naslovom „Kako je stvarni svet postao basna“ (Niče 1982: 36) postavljajući pitanje o smislu i statusu samog privida, onda kada je oslobođen svoje potčinjenosti natčulnom. Nakon što je najavio ukidanje pravog [*wahre*], ili istinskog sveta, Niče pita: „koji svet ostaje? Prividni možda?“ Na šta sledi emfatičan odgovor: „Ali, ne! *Zajedno s pravim svetom ukinuli smo i prividan!*“ (Niče 1982: 36). Navedeni deo se gotovo bez izuzetka tumači kao nedvosmislena osuda platonizma, ali sve sti Ničevov gest na jednostavnu kritiku dihotomije između suštine i pojave (ili, u tom smislu, transcendencije i imanencije), za Deleza je, kao što smo nagovestili preterano pojednostavljivanje, stereotip koji ne izražava adekvatno niti Ničevov niti njegov odnos spram Platona i platonizma.

Ispitivanje navedene postavke vodi nas ka Delezovom određenju kritike iznete u prvom poglavlju. Da ovde nije reč o samo o kritici predstave, odnosno Platonovog gesta u kojem postavlja inteligibilni svet formi, naspram čulnog sveta pojava, koje su ništa više do kopije Ideja (idealnih modela) vidimo već u promeni pitanja vezanog za postavljeni odnos. Preuzimajući ničevski gest unutar svoje metode, Delez nastoji da prodre dublje od opšte postavke, pitajući ne „šta se dešava?“ već *ko* želi da se to dešava i zašto to želi? Drugim rečima, Platonov gest je ništa drugo nego (kao i uvek) odgovor na problem. Da bi bila totalna i pozitivna, produktivna, kritika treba da isprati genezu predstavnog mišljenja, prepoznajući na koji problem Platon pokušava da odgovori takvim gestom, kako bi mogla da oslobodi mišljenje da taj problem misli drugačije.

Problem je naizgled jednostavan: napraviti izbor, izabrati, napraviti *razliku*. „Motivaciju teorije Ideja treba tražiti u volji za selekcijom, probiranjem“ (Deleuze 2015: 229). Platonski projekat će se razotkriti ukoliko kritika svoju pažnju usmeri na njegovu metodu podele. Ali ko se deli i među kim se bira? Ono što sledi u narednim stranama *Logike smisla* jeste eksplicacija Platonovog postupka koji razlikuje ideal: model, temelj, ideju; prave pretendente ili suparnike koji više ili manje participiraju u ideji: kopije, slike; i na kraju lažne pretendente, lažne kopije: simulakrum. Za bolje razumevanje ovog problema, Delezu su od velike važnosti bili (samim tim će i nama biti) radovi francuskih istoričara Žan-Pjer Vernana i Vidal-Naquea. Vernan kao i Vidal-Naque pozicioniraju rivalstvo (poput onog između

Sokrata i sofista) kao ključni element Atinskog polisa. Vlast ili moć više nisu u palati, demokratsko društvo, odnosno demokratizacija polisa, donosi promenu strukture:

Polis se ukazuje kao jedan homogeni svet, bez hijerarhije, bez spratova, bez diferencijacije. Arhe više nije svedena na jedno lice koje se nalazi na vrhu društvene organizacije. Pravično je podeljena u čitavoj oblasti javnog života, u zajedničkom prostoru u kojem grad nalazi svoj centar, svoju sredinu, *meson*. (Vernan 2009: 96)

Centar dešavanja pomeren je na Agoru, ali demokratizacija donosi novi problem na koji Platon pokušava da odgovori: kako napraviti razliku među novonastalim pretendentima, kako izabrati između rivala, kako odlučiti ko je bolji državnik, vojskovođa, ljubavnik.

Upravo u tom kontekstu smešteni su odnosi Ideja-slika, model – kopija. Delezov kritički metod to prepoznaje i kritika može da ide dublje. Ideje i inteligibilni svet Platon postavlja na viši ontološki nivo od čulnog sveta, ali ta postavka nije vođena ontološkom potrebom, već potrebom za merilom pri izboru:

Ali, dublje, pravo platonističko razlučivanje pomera se i menja po prirodi: *to nije razlučivanje između originala i slike, već između dve vrste slika (idola)*, od kojih su kopije (*ikone*) samo prva vrsta, budući da drugu uspostavljaju simulakrumi (*fantazmi*) (...) Pojam modela ne upliće se da bi se suprotstavio celokupnom svetu slika, već da bi izabrao dobre slike, one sa unutrašnjom sličnošću, ikone, i da bi uklonio loše, simulakrume. (Delez 2009: 211)

Isprva deluje da je inteligibilni svet, odnosno ideja ili ideal, postavljen kako bi se vladalo nad čulnim svetom, odnosno kopijama ili modelima. Među kopijama ili pretendentima, pravo (na pretenziju) ima onaj koji ima najviše sličnosti sa idealom. Razlika među kopijama tako se svodi na razliku stepena učestvovanja u Ideji, koja istovremeno utemeljuje princip izbora, odnosno predstavlja model na osnovu kojeg se bira. Ovo odvajanje „suština“ i „pojava“ ili „predstava“ o kojoj je bilo reči i na početku ovog poglavlja, jeste ono što će uobičajena kritika napasti kod platonizma. Ideja jeste uvek samoj sebi ista (*auto kat'h auto*), ona je identitet, i ona utemeljuje biće u svojoj istinitosti, ali ovde se zaboravlja da merilo pretenzije nije sama Ideja, već odnos koji ona ima sa kopijama, „sličnost jeste merilo pretenzije“ (Deleuze 2015: 231) reći će Delez. Dakle, pojasnimo, čitav odnos Ideja – kopija, postavljen je prvenstveno, ne samo da bi se napravila razlika u stepenu sličnosti među kopijama – pravim pretendentima, već da bi se odnos *sličnosti* razlikovao od *privida* – lažnih pretendenata,

simulakruma (Beištegí 2012: 59). Kritika koja to previđa, maši poentu, i ne rasvetljava motivaciju platonizma: Platon želi da odstrani Sofistu, i upravo zbog toga uvodi pomenuti odnos.

Sad kada je glavni problem prepoznat, onaj od kog kreće predstavno mišljenje, Delezov kritički metod ispunjava uslov bivanja totalnim, i može da operiše na poslednjoj instanci: Da li, i na koji način Sofista, tj. simulakrum biva odstranjen prilikom izbora, kako se on uklapa u postojeću strukturu? Delezov odgovor je: nikako! Obratimo pažnju, izbor među kopijama vrši se na osnovu sličnosti sa Idejom, dakle preko odnosa *sličnosti*, ali kako simulakrum, kao biće privida, ne deli tu relaciju ni sa Idejom ni sa kopijom, on ne dozvoljava da bude odbačen na osnovu istog principa. Simulakrum je lišen svake sličnosti, ali ne tako da je poslednji stepen iste, već stoji u potpunosti van te relacije. Simulakrumu nedostaje identitet spram kog može ne samo biti prosuđen, već spram kojeg ga je moguće identifikovati. „Kažemo li da je simulakrum kopija kopije, beskonačno degradirana ikona, beskonačno olabavljena sličnost, promašujemo ono bitno: razliku u prirodi između simulakruma i kopije“ (Deleuze 2015: 231). Kritika je prvo prateći genealogiju ideje fokusirala problem na koji Platon odgovara, a zatim, unutar iste te misli pronalazi novi problem: Nakon bespoštednog lova na čoveka koji zatičemo u *Sofistu*, mi na kraju ipak nismo u mogućnosti da razlikujemo Sokrata od sofiste, odnosno filozofa od sofiste, original od simulakruma (*Sofist*, 264b – 268d). Osuda mimetičke umetnosti iz poslednje, desete knjige *Države* (596 d-e), ponovo je reafirmisana u *Sofistu* (236b), i to u svom eminentno političkom kontekstu. Platon želi da pokaže da je pretenzija simulakruma lažna, da ga odstrani iz „takmičenja“, dok istovremeno mora da ga uvede, kako bi napravio razliku između pravih i lažnih kopija, dobrih i loših slika. Ali rešenje je samo prividno, simulakrum sa sobom nosi veliku opasnost za celokupnu postavku: on se odnosi jedino spram samog sebe, on jeste *različit* od Ideje i slike, ali ta se razlika ne da odrediti, jer nema putem čega da bude određena. U *Razlici i ponavljanju*, Delez prateći kritiku predstave dolazi do istog zaključka: „Zar, na trećem mestu, ne znači reći da u simulakrumu postoji nešto što može da ospori i pojam kopije i pojam modela“ (Delez 2009: 213-214). Nije li simulakrum stoga „moćniji“³ odnosno „sadržajniji“ od bivanja pukim nedostatkom? Platon naslućuje moguće dimenzije (koje će tumačiti kao posledice) svog postupka, tvrdiće Delez. „Hipoteza je brzo uklonjena, prokleta, zabranjena, ali je izbila, makar kao bljesak, koji svedoči o neprekidnoj aktivnosti

3 Pod moći, ovde mislimo na mogućnosti koje simulakrum sa sobom nosi, a koje Platon razume kao „negativnu moć“, „moć lažnog“, gde je njegoa „negativnost“ i „lažnost“ posmatrana samo spram Platonove strukture model – kopija.

simulakruma“ (Delez 2009: 213). Ono što zanima kritiku, a i nas, jeste kako nam to pojam simulakruma pomaže da mislimo drugačije? Kako se to u samom srcu platonizma krije mogućnost ne-predstavnog mišljenja? Nakon bivanja totalnom, kritika mora da pokaže svoju pozitivnost, da afirmiše.

Afirmacije kritike i preokret platonizma

Na početku *Razlike i ponavljanja* kao i u analiziranom poglavlju *Logike smisla*, Delez zadatak moderne filozofije nadovezuje na zadatak Ničeove filozofije određujući ga kao: preokret platonizma. Od tog trenutka, kritički projekat zapravo je potraga i to dvostruka: Potrebno je ukloniti „slike mišljenja“ te tako pronaći mesto na kom se utemeljuje predstavno mišljenje; i drugo, odgovoriti *Ko* to i na koji način preokreće platonizam? Metod kod Deleza unekoliko nalikuje na detektivski postupak o čemu će na više mesta pisati i sam Delez (2009: 9, 2002), a dvostruka potraga kritike će kao i u najčuvenijim detektivskim pričama, „neočekivano“ voditi na isto mesto: *Platonizam* – utemeljuje područje reprezentacije, identiteta modela i oponašanja kopije, podudarnost (*le Semblable*), predstavnost mišljenja koju će filozofija u potpunosti preuzeti prepoznajući ga kao svoje. Ko preokreće platonizam? – odgovor je: Niko drugi do Platon, a u skladu sa prethodnom analizom, jasno je i zašto Delez nazire takav zaključak. Platon sa svojim pojmom simulakruma, ne samo da daje način da se mišljenje koje karakteriše ili definiše platonizam preokrene, već i sam postaje svestan toga: „Platon u bljesku trenutka otkriva da on (simulakrum) nije samo lažna kopija, već da dovodi u pitanje same pojmove kopije [...] i modela. [...] I nije li Platon prvi pokazao put prema preokretanju platonizma?“ (Deleuze 2015: 230) Ne bismo išli u dalju analizu platonizma⁴, jer na ovom mestu imamo dovoljno elemenata da pokažemo naum Delezove kritike, istovremeno odgovarajući na pitanje šta je preokret.

Francuska reč *renversement* koju prevodimo kao preokret, ima najmanje dva značenja. U jednom slučaju može se tumačiti kao čist preokret, ili inverzija, u drugom kao svrgavanje, zbacivanje. Ako govorimo o „preokretu platonizma“ kod Deleza, indikativno je, pa čak i obavezno konsultovati Ničeovu terminologiju, ali u ovom slučaju ona nije od velike pomoći. Postoje dva termina koje Niče koristi u vezi sa platonizmom u ovom kontekstu, jedna je *Aufhebung* – što znači ukidanje, ali na drugom mestu nalazimo *umgedrehte* – što doslovno znači naopako, preokrenuto. Ukoliko bi se ukidanje tumačilo na liniji suprotstavljanja i odbacivanja platonizma, kao

4 Za iscrpnije i detaljnije analize preokretanja Platonizma kod Deleza videti: Beistegui (2012); Altamirano (2015).

nečeg što treba ukloniti, sasvim je jasno da Delezovo razumevanje ide u drugom pravcu. Preokret je zapravo afirmacija problema koji kulja u središtu platonizma – simulakruma. Delez nastoji da reafirmiše mišljenje Ideje i simulakruma, a ono što omogućava takvu misao jeste upravo pojam simulakruma koji nalazimo kod Platona. Premda pravi problem u odnosu na Platonovu željenu strukturu, simulakrum otvara misao da misli *razliku po sebi*, misao koja neće biti određena identitetom. Ali setimo se, novo mišljenje kod Deleza, jeste zahtev da se izrodi nova slika mišljenja umesto novog mišljenja slike – kako se onda osloboditi identiteta? Mišljenje „bez“ slike, moguće je jedino pod uslovom da je ta slika ništa drugo do *simulakrum* i otud Delezova potreba da reafirmiše ovaj strateški možda i najvažniji pojam kada je u pitanju *Razliku i ponavljanje* i Delezovo rano stvaralaštvo.

To je suštinska odlika pozitivnosti Delezove kritike, ona se ne zaustavlja na tome da pokaže nedostanost ili nelegitimnost platonizma, to bi pre bio učinak destruktivne ili negativne kritike, ali to nije Delezov naum. Delezova kritika reafirmiše Ideju, reafirmiše misao, smeštajući ih u drugačiji registar. U skladu sa tim Mark Altamirano je delimično u pravu kada zaključuje da autori koji su se fokusirali na Delezov kritički odnos spram platonizma zanemaruju njegove pozitivne aspekte (Altamirano 2015: 526). Mogli bismo dodati, čineći Altamiranovu tvrdnju opravdanijom, da autori koji Delezovu kritiku platonizma tumače kao tipičnu, negativnu kritiku, uistinu ne sagledavaju pozitivne strane koje ta kritika preko platonizma oslobađa. Premda je ovaj pristup kakav zatičemo u radovima poput Altamiranovog odviše pomirljiv, i pod pretnjom da zađe u suprotnu krajnost (ne sagledava elemente platonizma na koje se kritika obrušava) Altamirano donekle ima pravo, kada kaže da „U konačnoj analizi, daleko od odbacivanja, ili napuštanja Platona, Delez ponovo otvara platonizam, preokrećući naslede razumevanja platonizma kao predstavne teorije“ (Altamirano 2015: 526).

Delezov metodski pristup ne dozvoljava sebi da bude ograničen, posledično, produktivna kritika je neprestano i iznova prisutna, jer misao uvek ima tendenciju da zapadne u predstavnost. Pokazati na koji način Delez afirmiše misao preko pojma simulakruma, kao i koji odgovor, pomoću ponutrašnjene, čiste razlike, zaborava i večnog vraćanja, nudi na Platonov problem izbora, u velikoj meri prevazilazi namere ovog rada. Zadržavamo se na kritičkoj metodi, a vraćajući se na tekst *Niče i filozofija*, možemo primetiti da Delez u delima koja će uslediti ispunjava obećanje dato u ovim redovima: „Nećemo misliti sve dok nas ne nateraju da odemo tamo gde su istine koje podstiču na mišljenje, tamo gde se ispoljavaju sile koje mišljenje podstiču na nešto aktivno i afirmativno. Ne jedan metod, već jedna *paideia*, jedno obrazovanje, jedna kultura“ (Delez 1999: 131).

Ka zaključku: *Razlika i ponavljanje* kao kritički projekat

Sve što smo rekli u eksplikaciji Delezovog kritičkog metoda moglo bi se bez problema sagledati kroz *Razliku i ponavljanje*. Više je razloga zbog kojih na *Razliku i ponavljanje* možemo gledati kao na kritički projekat, a prvi od njih jeste svakako zaključno poglavlje, u kojem na izvestan način „sumirajući“ delo, Delez sam upućuje na to da je reč o kritici predstave, koju zatim struktuirano iznosi u svim njenim etapama (Delez 2009: 421-427). Povrh toga, razlog onima koji nastoje da ovo određenje *Razlike i ponavljanja* sagledaju kao dominantno, daje opet Delez, i to već u prvim rečenicama knjige: „I obratno, prvo treba čitati zaključke; to važi i za našu knjigu, zaključak bi mogao učiniti beskorisnim čitanje ostalog“ (Delez 2009: 7). Ipak, veliki je broj onih koji smatraju da je Delez ovde krajnje ironičan, uz to, postoje argumenti koji govore u prilog tome da *Razliku i ponavljanje* nipošto ne treba tretirati kao isključivo kritičko delo.

Da bismo, radi efikasnosti, obuhvatili ili objedinili ova gledišta, vrat ćemo se Vilijamsu i njegovom pregledu Delezovog dela. Premda je saglasan da treće (slika mišljenja), i naročito poslednje poglavlje (zaključak), govore u prilog tome da je reč o kritici, on skreće pažnju da je pred nama komplikovano delo, i mada svako poglavlje u sebi uvijeno, kompresovano (mogli bi reći i virtuelno) sadrži celokupno delo, svako reduktivno čitanje i razumevanje u mnogome maši poentu: „Ovo znači da čitanje koje ma koju posebnu sekciju knjige uzme za završnu reč o datom slučaju (na primer, zaključiti da je Delez iznad svega kritički filozof) najverovatnije će prevideti značaj i učinak drugih metoda i ostalih sekcija knjige“ (Williams 2003: 23). Ovakva tvrdnja oslanja se na prvobitno određenje metode u četiri stupnja, od strane Vilijamsa, koje je izneto u prvom poglavlju. Iako na prvi pogled takva tvrdnja deluje kao očigledno suprotstavljena našem stavu, reč je samo o drugačijem razumevanju pojmova. Mi se slažemo sa Vilijamsovom idejom, kao i sa postupnom analizom Delezovog metoda, problem je više terminološke prirode, a upućuje na suženo razumevanje pojma kritike kod Deleza. Pod redukovanim čitanjem, ili svodenjem knjige na kritički projekat, Vilijams podrazumeva ispuštanje ostalih aspekata knjige oličenih u metodskim tačkama dva, tri i četiri, pri tom više puta ističući da je knjiga krajnje metodski precizno struktuirana i da je proizvod kritike, sinteze potrage za celovitošću i destruktivnog stvaranja koji očekuju čitaoca (Williams 2003: 22).

Mi smo već pokazali da kritika kod Deleza, s obzirom na formulisanje koje dobija u delu *Niče i filozofija*, u sebi obuhvata ostale „metode“ koje su naizgled odvojene od nje. Dakle sa pravom možemo reći da u pomenutim stranama nije reč o reduktivnom razumevanju Delezove metode kao

kritičke, već pre o *reduktivnom razumevanju kritike kod Deleza*. Kritika se u *Razlici i ponavljanju* ne odnosi samo na kritiku Hegela, Kanta, Lajbnica i Aristotela kao mislilaca koji pokušavaju da misle razliku, već je stalno prisutni način ispitivanja i razvijanja simulakruma, njegove reafirmacija, uklanjanja predstava i omogućavanja drugačijeg mišljenja. Upravo zbog toga je simulakrum mesto od kojeg mora početi kritika predstave – jer, kako je u radu pokazano, preokret platonizma je ništa drugo do afirmacija, odnosno pre reafirmacija problema simulakruma. Kritika platonizma omogućava njegov preokret (drugačije mišljenje), ali pošto je na taj preokret u dijalogu *Sofist* delimično uputio sam Platon, onda je takva destrukcija platonizma istovremeno i njegova reafirmacija (misliti platonizam drugačije). Time se ispunili zadatak rada, koji je nastojao da objedini različita viđenja ovog problema.

Ono što sada možemo sa pravom da kažemo, jeste da se Delezova kritika ne može odvojiti od postajanja drugim, od postajanja drugačijim, od nastajanja drugačijeg mišljenja (Deleuze 2015: 237). Mada nismo ulazili u analizu stvaralačkog momenta, Delez je ni u jednom momentu neće odvojiti od kritike, kao ni od totalnosti ili pozitivnosti. *Razlika i ponavljanje* se tako ipak ispostavlja, unutar Delezovog razumevanja kritike, kao zaokružen kritički projekat. Važno je dodati da to određenje koje pridodajemo, nije tu da fiksira razumevanje ovog dela i Deleza, niti da svede način pristupa, već pre da uputi da onaj ko hoće da razume krajnje kompleksan, afirmativan kritički metod kod Deleza može to da učini kroz čitanje *Razlike*. I svaka-ko, slažemo se da Delez jeste ironičan, ali pretpostaviti da se u toj ironiji ne krije smisao gore je nego ne prepoznati je.

Literatura

- Altamirano, Marco (2015), „Deleuze’s Reversal of Platonism, Revisited“, *Deleuze Studies* 9(4): 503–528.
- Beistegui, Miguel (2012), „The Deluzian Reversal of Platonism“ u: Daniel W. Smith, Henry Somers-Hall (prir.), *The Cambridge companion to Deleuze*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 55–81.
- Deleuze, Gilles (2002), *L’île déserte et autres textes*, Paris: Minuit.
- Deleuze, Gilles (2015), *Logika smisla*, Zagreb: Sandorf&Mizantrop.
- Delez, Žil (1999), *Niče i filozofija*, Beograd: PLATO.
- Delez, Žil (2009), *Razlika i ponavljanje*, Beograd: Fedon.
- Nietzsche, Friedrich (1969), *Werke*, Kritische Gesamtausgabe, ed. Giorgio Colli and Mazzino Montinari, Berlin: Walter de Gruyter.
- Niče, Fridrih (1982), *Sumrak Idola*, Beograd: Grafos.
- Niče, Fridrih (2014), *Tako je govorio Zartatustra*, III, Podogrica: Nova Knjiga.
- Plato (1997), „Sophist“, u: John Cooper (ur.), *Plato: Complete Works*, Cambridge: Hackett Publishing, str. 235–293.
- Platon (2017), *Država*, Beograd: Dereta.

- Smith, Daniel (2006), „The Concept of the Simulacrum: Deleuze and the Overturning of Platonism“, *Continental Philosophy Review* 38(1-2): 89–123.
- Sommers-Hall, Henry (2012), *Hegel, Deleuze, and Critique of Representation*, Albany: State University of New York Press.
- Vernan, Žan-Pjer (2009), *Poreklo Grčke misli*, Novi Sad: Dobra vest, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Williams, James (2003), *Gilles Deleuze's Difference and Repetition: a Critical Introduction and Guide*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Aleksandar Ostojić

SIMULACRUM AND CRITIQUE: DELEUZE'S UNDERSTANDING OF PLATO(NISM)

Summary

Deleuze's understanding of criticism, presented in his work „Nietzsche and Philosophy“, is a systematic method that Deleuze will use many times later. Advocating this thesis, the paper analyzes the problem of simulacrum, which Deleuze sees in Plato's philosophy, showing how Deleuze's understanding of critique is present in his perception of Plato. Although the idea of Deleuze's critique as a method is in this paper largely observed and examined through his understanding of Plato and the simulacrum, the paper also suggests the possibility of a broader understanding of the role of criticism in Deleuze: can critique be understood as a constant methodological approach used by Deleuze? Such a position opens a space within which *Difference and Repetition* can be read as a great critical project, an Idea, which Deleuze himself partially refers to.

Keywords

critique, method, thinking, Deleuze, simulacrum, Plato, difference